

НАРІЖНІ ПИТАННЯ РЕФОРМУВАННЯ ЗМІСТУ НАВЧАННЯ У ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ ФРАНЦІЇ

Папіжук Валентина Олександрівна
аспірант кафедри педагогіки
Житомирського державного університету
імені Івана Франка,
м. Житомир

В статті йдеться про реформування змісту навчання в початковій школі Франції на початку ХХІ століття.

Ключові слова: початкова школа, цикли, навчальні програми, стандарт, компетентності.

Постановка проблеми. Освіта в усьому світі сьогодні розглядається як один з найважливіших соціально-економічних ресурсів держави. Рівень ефективності функціонування цієї сфери є визначальним фактором ефективного розвитку економіки, дійової соціальної політики, формування гармонійної особистості. Пошук оптимальної моделі організації і ефективного функціонування системи освіти є, по суті, загальносвітовою проблемою. У Франції, наприклад, реформи школи провадяться практично кожне десятиліття (1959, 1963, 1975, 1985, 1989, 2008 роки.), і спрямовані вони передусім на удосконалення національної шкільної освіти.

Аналіз досліджень і публікацій. Проблеми історичного розвитку середньої освіти та формування змісту освіти у Франції досліджували такі французькі науковці, як П. Бурдьє, Ф. Віаль, Е. Лабен, Ж. Рує, А. Суше, Ж. Татен, А. Ферре, С. Френе та ін. В Україні та Росії вивчення окремих аспектів французької системи освіти займались Ж. Арутюнова, Б. Вульфсон, О. Джуринський, Г. Єгоров, Н. Лавриченко, Л. Зязюн, О. Лисова, О. Матвієнко, В. Мітіна, О. Овчарук, Л. Пуховська, В. Пилиповський та ін. Проте проблема реформування змісту навчання у початковій школі Франції в ХХІ столітті досі не стала об'єктом науково-пошукової уваги як російських, так і вітчизняних дослідників.

Ціль публікації. Присвячуючи цій проблематиці статтю, ми прагнемо передусім з'ясувати теоретичні і практичні засади реформування змісту навчання у початковій школі Франції.

Виклад основного матеріалу.

Одним з головних рушіїв сучасної розбудови початкової школи у Франції стала потреба забезпечувати дітям рівність шансів на отримання якісних стартових знань як базисної основи для освіти впродовж життя. Принцип рівності шансів трансформується безпосередньо у вимогу до закладів початкової освіти навчити кожну дитину, незалежно від її соціального, культурного, етнічного походження, читати, писати, рахувати, орієнтуватись у навколишньому світі, жити і працювати в колективі [1, С.51-54]. Нині в початковій школі Франції навчаються 6,4 млн. дітей у 60 850 навчальних закладах (елементарних та материнських школах). Обов'язкове безкоштовне навчання дітей 6-12 років запроваджене у Франції ще у 1882 році, а в 1936 році воно поширилося і на 13-14-річних учнів. Початкова школа (l'école primaire) – обов'язковий етап освіти для усіх без винятку французьких дітей. Після його закінчення учні повинні пройти іспит і отримати сертифікат про закінчення молодшої школи (Certificat d'études Primaires), що є умовою зарахування до коледжу [10, с.46]. До початкової школи Франції, яка охоплює три навчальні цикли, входять материнська школа (цикл первинного навчання) та елементарна школа (цикл фундаментального навчання і цикл поглиблення). Головні структурні підрозділи французької початкової школи відображені в наведеній нижче таблиці.

Таблиця 1. Організація навчання в початковій школі Франції.

Цикли навчання	Клас	Вік дитини
I. Цикл первинного навчання (le cycle des apprentissages premiers) 2-3 роки навчання	Молодша секція материнської школи (PS)	3- 4 роки
	Середня секція материнської школи (MS)	4 – 5 років
	Старша секція материнської школи (GS)	5 – 6 років
II. Цикл фундаментального навчання (le cycle des apprentissages fondamentaux) 2 роки навчання	Підготовчий курс (CP)- перший клас	6 – 7 років
	Елементарний курс, перший рік (CE1) – другий клас	7 - 8 років
III. Цикл поглиблення (le cycle des approfondissements) 3 роки навчання	Елементарний курс Другий рік (CE2) – третій клас	8 – 9 років
	Середній курс перший рік (CM1) – четвертий клас	9 – 10 років
	Середній курс другий рік (CM2) – п'ятий клас	10 – 11

***Нерідко перший клас елементарної школи є другою частиною програми старшої секції (GS) материнської школи, тобто належить одночасно циклу I і циклу II і утворює перехідний місток між дитячим садком та школою.

Піклуючись про освіту дітей вже з раннього віку, французькі урядовці, освітяни керуються передусім принципом „молодша школа не може бути неуспішною”. Поділ навчання у початковій школі Франції на цикли зумовлений необхідністю пристосування навчально-виховного процесу до потреб та можливостей дітей, що означає, що учні мають можливість опановувати програму власним темпом. За таких умов зникає відчуття навчальної поразки, як і поняття другорічництва [1, С.51-54].

Французький педагог С. Шанва, аналізуючи систему початкової школи Франції, констатує, що першою сходинкою системи освіти у Франції є «материнські школи» (les écoles maternelles) – навчально-виховні заклади для дітей від 2 до 6 років, що існують як самостійні або приєднуються до початкових шкіл [3, С. 115]. Навчання в материнській школі безкоштовне. Хоча цей етап не є обов’язковим, в останні роки спостерігається збільшення кількості дітей, які навчаються в материнській школі. Згідно з статистикою, нині в материнських школах Франції навчається більше 98% дітей віком від 3 до 6 років. (25% - від 2 років, 99% - від 4 до 6 років) [4, С.38].

Початкова школа вирізняється тим, що діти розпочинають навчання з різним рівнем готовності до нього, неоднаковим соціальним досвідом, відмінностями в психофізіологічному розвитку. Саме тому в нових навчальних програмах велика увага приділяється материнській школі (дитячому садку). Франція як європейська держава прислухається до загальноєвропейських рекомендацій в галузі освіти. Так, однією із цілей програми ЮНЕСКО „Освіта для всіх” задекларовано розбудову дошкільної освіти до 2015 року [2]. У Франції з уведенням в дію новітніх шкільних програм вперше зміст навчання у материнській школі укладено як складову програми початкової школи.

Сучасний стан початкової освіти у Франції далекий від досконалості. Щорічно 15% учнів (приблизно 100 000 учнів) закінчують початкову школу з великими труднощами, тобто, не засвоївши програму. Ці учні, не володіючи мінімальною знаннєвою базою, приречені на поразку під час обов’язкового навчання в коледжі, 25% учнів-випускників початкової школи мають слабкі знання, тобто погано читають та рахують [7, С.6.]. Ця ситуація погіршується. Результати міжнародних оцінювань навичок читання учнів в кінці СМ1 (четвертий рік навчання в елементарній школі), показали, що Франція не

лише перебуває нижче середнього рівня країн ОСДЕ, а й демонструє тенденцію до погіршення цих показників, порівняно з попередніми тестуваннями. Міжнародні дослідження ОСДЕ (PISA) успішності учнів 15-річного віку показали, що Франція посідає в рейтингу шістдесяти країн 13 – 16 місце, що викликало „ефект електрошоку” в країні, яка традиційно пишалась власною системою освіти. А вже з жодної позиції Франція не опинилась в лідерах. Вища Рада освіти Франції, провівши відповідні загальнонаціональні тестування, оприлюднила їх результати, а саме:

- 50% - учні, що встигали під час навчання в школі, показали результати, еквівалентні найкращим серед країн, які зайняли перші місця;
- для решти, з-поміж яких приблизно третина залишалася хоча б раз на повторне навчання, а 15% були другорічниками неодноразово, результати виявились нижчими від середніх.

Причини існування другорічництва криються в академічній педагогіці (традиційно французька школа дуже суворо дотримувалась букви закону, який вимагав точної відповідності знань нормативним вимогам, що, власне, і було причиною високої планки французької класичної освіти, її елітності). Вчителям другорічництво давало змогу зменшити неоднорідність учнівського колективу за рівнем знань. Але сьогодні традиційні підходи і ментальність вчителів змінюються. Для розв’язання проблем у засвоєнні програмових знань пропонується диференціація педагогічних методів відповідно до потреб кожного учня. Закон про майбутнє школи від 2005 року (т. зв. Закон Фійона) поставив інтереси дитини в центр освіти, посиливши при цьому права вчителів на вибір педагогічних методів, зорієнтованих на досягнення успішних результатів. Останнє анкетування Міністерства освіти Франції показало, що 83% вчителів (в початковій та середній школі) обирають замість другорічництва індивідуальну підтримку учнів з труднощами в навчанні.

Експерти зробили висновки, що „французька система освіти є найкращою в світі для учнів, які змогли в ній адаптуватися, але ця система нездатна задовольнити потреби інших” [9]. Ось чому потреба у реформуванні, модернізації змісту освіти у Франції стала такою нагальною на початку XXI століття, і головним гаслом Закону про майбутнє школи від 2005 року стало: „Забезпечити **всім без винятку** молодим людям рівний доступ до якісних знань, набуття компетентностей, необхідних кожній людині

для освіти впродовж життя і діяльності в сучасному високорозвиненому суспільстві знань, інформації та технологій” [12].

У ході реформи початкової школи, розпочатої Міністром освіти Ксав'є Дарко, особливу увагу приділено перегляду шкільних програм і реорганізації шкільного педагогічного процесу. „За п'ять років кількість дітей, які закінчують початкову школу з великими труднощами, повинна зменшитись втричі, і в два рази повинно стати менше учнів, що залишаються на другий рік” – такі очікувані результати запропонованої Міністром реформи [13].

Необхідно зазначити, що нові програми для початкової школи Франції (опубліковані в Офіційному Бюлетені №3 від 19 червня 2008 року) викликали значний резонанс серед широкого суспільного загалу: педагогів, науковців, експертів з освіти, причому реакція є полярною – як позитивною, так і негативною, аж до повного неприйняття і вимоги накласти мораторій на їх упровадження. Зокрема, низка вчительських організацій, після появи проекту нових програм, звернулись до міністра освіти з вимогою провести консультації та переглянути їх зміст. Педагогів стурбувало ускладнення нових програм, зменшення годин на вивчення гуманітарних дисциплін та природознавства, необхідність змін у методах роботи вчителів, пов'язаних із переорієнтацією на результат [14]. Критикують нові програми також і науковці, наприклад, Жак Ланг, Андре Узуля стверджують, що зменшення кількості годин та ускладнення змісту програм призведуть до збільшення проблем в учнів початкової школи, задеклароване „повернення до основ” не відповідає реаліям XXI століття, а орієнтація на результат у роботі вчителів головним чином ставить під удар найменш успішних учнів [15].

За нові програми виступають Жан-Луї Одюк, Люк Феррі, які, хоча і не вважають їх доскональними, але підкреслюють, що вони мають переваги порівняно з минулими зразками. Так, Ж.-Л. Одюк стверджує, що ідея зробити програми зрозумілими широкому загалу допоможе зміцнити зв'язок школи з батьками учнів, а збільшення годин, відведених для вивчення фундаментальних дисциплін, сприятиме вирівнюванню шансів на подальше успішне навчання слабкіших учнів [16].

„За” також Сенат та міністерства, які вважають, що нові програми ґрунтуються на компетентнісному підході, і приділена достатня увага всім шкільним предметам. Міністр освіти, відповідаючи на критику нових програм, заявив, що важливішим є не критика, яку професіонали поспішають висловити в найближчі десять днів, а ефект для

учнів, отриманий через десять років [13]. За словами Президента республіки Ніколя Саркозі, „нині Франція втілює в життя найважливішу реформу початкової школи за останні десятиліття” [7, 4]. Зміни зосереджені навколо трьох ключових питань: нові навчальні програми; нова організація навчального часу; нова система оцінювання. В умовах модернізації початкова освіта будується на основі якісно нової особистісно-зорієнтованої, розвиваючої моделі масової початкової школи і покликана забезпечити досягнення низки **цілей**:

- надати кожній дитині рівні шанси на успішне навчання та підготовку до інтеграції в суспільство;
- забезпечити опанування учнями фундаментальних знань і компетентностей, які є необхідними для подальшого навчання і професійного становлення;
- розвивати особистість школяра, його творчі здібності, інтерес до навчання, формувати бажання та вміння вчитись;
- розвивати в учнів повагу і толерантність, які є основою прав людини, дотримання правил громадського життя і ввічливості, а також виховувати моральні та естетичні почуття, позитивне емоційно-ціннісне ставлення до себе та навколишнього світу;
- підтримувати і розвивати індивідуальність дитини.

Першочерговою вимогою французького суспільства і головною метою початкової школи є надання кожній дитині ключів до знань та життя в суспільстві, в якому вона зростатиме. Згідно з новими французькими програмами, початкова школа – це не просто етап шкільництва, а перепустка до успіху у подальшому навчанні та житті [11, с.3].

Нові програми містять п'ять кардинальних змін порівняно з попередніми (програми 2002року). Наводимо їх перелік:

1. Навчальний розклад для кожного предмета складений просто і чітко (відсутня „вилка” годин).
2. Найбільший акцент зроблено на вивченні французької мови і математики.
3. Значна увага приділена вивченню історії мистецтв.
4. Одним із пріоритетних завдань початкової школи визначено громадянське і моральне виховання учнів, пізнання цінностей, принципів і правил, на яких ґрунтуються соціальні відносини.

5. Забезпечення тісного зв'язку з програмами дитячих садків, які доповнені відповідними змістовими блоками з пропедевтики опанування читання, рахунку, письма з урахуванням вікових особливостей дошкільнят [11, с.4].

Сучасна французька реформа покликана реорганізувати шкільний режим, що було названо Президентом республіки „маленькою революцією в школі” [7, с.4]. Навчання віднині проходитиме з понеділка по п'ятницю, заняття в суботу вранці відмінюються на численні прохання батьків, які хочуть проводити зі своїми дітьми два повні вихідні дні. З новим тижневим розкладом загальна кількість обов'язкових занять скоротиться для всіх учнів з 26 до 24 годин, загальна кількість занять на рік становитиме 864 години. Нові програми з наголошеною увагою до французької мови та математики будуть лаконічнішими за попередні: 36 сторінок офіційної програми замість 104 у попередньому варіанті. Навчальні програми написані більш доступною мовою, щоб їх могли зрозуміти навіть не дуже освічені батьки учнів, компетентності, яких необхідно набути учням під час навчання у початковій школі, чітко окреслені. «Кожен, вчитель чи батько повинні точно знати, що учні мають засвоїти на кінець того чи іншого року навчання»[11, с.5].

Запровадження державного стандарту (*socle commun*), встановленого Законом про майбутнє школи від квітня 2005 року, гарантує учням початкової школи досягнення першого рівня опанування предметів, які належать до ядра програми (французька мова, математика, основи природознавства, громадянознавства, історії, географії, історії мистецтва, фізкультура) і відповідних компетентностей. У світлі проголошеного компетентнісного підходу в освіті важливим завданням початкової школи є формування в учнів загальнонавчальних компетентностей як передумови успішного продовження навчання на наступних етапах шкільної освіти. Законом визначені такі головні різновиди компетентностей для учнів початкової школи, як оволодіння рідною мовою, практичне володіння іноземною мовою, знання основних елементів математики, наукової культури та технологій, оволодіння навичками користування інформаційними та комунікаційними технологіями, гуманістична культура; громадянська та соціальна компетентність, самостійність та ініціативність. Передбачено, що опанування цих *компетентностей* має відбуватися за таких педагогічних умов:

- фундаментальні вимоги: оволодіння мовою (говоріння, читання, письмо), попередження неграмотності;

- особлива увага до засвоєння елементарних понять математики, оволодіння рахунком, а також навичками розв'язування задач;

- узгодження шкільних навчальних програм з культурними і технологічними досягненнями сучасного суспільства:

а/ обов'язкове вивчення іноземної мови у початковій школі, що спрямоване на комунікацію (розуміння і самовираження), покликане сприяти кращому пізнанню рідної мови, вчить поважати багатомовність і культурну різноманітність і розвивати їх у шкільному середовищі;

б/ оволодіння ІКТ з початкових класів - сертифікат з інформатики та Інтернету (B2I-brevet informatique et Internet) визначає сукупність відповідних компетентностей і рівнів їх опанування;

в/ навчання природознавства спрямоване на стимулювання розвитку допитливості учнів та здатності до аргументації, набуття практичного досвіду, уміння висловлювати думки в усній і письмовій формі, працювати з документами;

г/мистецька освіта, яка тісно пов'язана з вивченням історії мистецтв (в рамках програм з історії), покликана сприяти вихованню гармонійної особистості, розвивати емоційні якості, сенсорику, естетичне сприйняття та відтворення світу;

д/громадянське та моральне виховання мають на меті формування в учнів бажання вчитись, почуття особистої відповідальності за сьогодення і майбутнє країни;

ж/розвиток контактів і зв'язків із соціальним оточенням, наприклад, з місцевими культурними закладами, поліпшення відносин між школою та батьками учнів, що має створити сприятливі педагогічні умови для успішності кожного учня. [8, с.5]

Оцінювання рівня оволодіння двома головними компетентностями -- оволодіння рідною мовою та знання основних елементів математики, наукової культури і технологій відбувається в загальнонаціональному масштабі в СЕ1 (другий клас навчання в початковій школі) - діагностичне оцінювання і на кінець навчання в початковій школі - СМ2 (п'ятий клас). Для контролю оцінювання досягнень учнів та рівня оволодіння компетентностями, у початковій школі запроваджено індивідуальні щоденники успішності (livret personnel des compétences), що дасть змогу учням, їхнім батькам і вчителям слідкувати за динамікою успішності. У разі виникнення проблем з

навчанням школа має організувати адаптований супровід учня. Таким учням пропонують педагогічну підтримку, як то: допоміжні години для навчання, навчання під наглядом, тьюторство, підтягування під час канікул тощо. Діти з особливими потребами можуть розраховувати на особисту програму навчальних досягнень. (un programme personnalisé de réussite éducative) [13]. „Результати, ще раз результати, завжди результати!” – ось головні очікування від реформи, що були озвучені Президентом Ніколя Саркозі під час конференції, присвяченій питанням реформування початкової школи Франції 15 лютого 2008 року в місті Періго [7, с.7]. Вимоги до рівня підготовки учнів, які закінчують початкову школу, є критерієм для прийняття дитини в колеж і визначають нижню допустиму межу досягнення нею грамотності з предметів, які вивчаються. Недотримання цих нормативних вимог не дозволяє школяреві продовжувати навчання в колежі, і він змушений залишатися на повторне навчання в початковій школі.

Початкова освіта як складова частина загальної середньої освіти спрямована на всебічний розвиток молодших учнів та повноцінне оволодіння ними всіма компонентами навчальної діяльності. Тому в доборі змісту враховується його наступність і неперервність, доступність і науковість, потенційні можливості для взаємозв'язку навчання, виховання і розвитку, реалізації принципів індивідуалізації, гуманізації навчально-виховного процесу [3, С.53]. Розвиток особистісних якостей і здібностей молодших школярів спирається на отриманий ними досвід у різних видах діяльності: навчально-пізнавальної, практичної, соціальної. Тому в навчальному процесі особливе місце займає діяльнісний, практичний підходи до опанування змісту освіти, конкретні способи діяльності, застосування отриманих знань і умінь(компетентностей) в реальних життєвих ситуаціях [5, с.17]. Особливу роль у навчальному процесі в початковій школі відіграють міжпредметні зв'язки, які сприяють інтеграції змісту дисциплінарних знань і дають змогу запобігати перевантаженню дітей інформацією.

Цікавими, на нашу думку, є підходи французьких вчителів початкової школи до викладання природознавства, яке в програмах для початкової школи має назву «Відкриття навколишнього світу» (découverte du monde). Вивчення цього предмету має за мету надати учням розуміння світу природи і світу, створеного людиною, а також усвідомлення змін, спричинених діяльністю людини. Головними тематичними рубриками нових програм з природознавства є: Земля та небо; Матерія; Енергія;

Різноманітність живих істот; Діяльність живих істот; Функціонування людського тіла і здоров'я; Живі істоти в своєму середовищі; Технічні об'єкти. Відкриття дитиною навколишнього світу та оволодіння відповідним словниковим запасом відбувається завдяки таким головним видам діяльності, як спостереження, запитання, експеримент, аргументація. Вперше у програмі з природознавства застосовано принцип довготривалого розвитку, тобто вивчення кожної з означених восьми тем буде продовжуватись і ускладнюватись надалі в процесі навчання у середній школі.

В рамках навчального курсу „відкриття навколишнього світу” (природознавство, цикл поглиблення) відбувається знайомство учнів початкової школи з базовими функціями комп'ютера – підготовка до оволодіння компетентностями, необхідними для отримання сертифікату з інформатики та інтернету (В.2.і.). [11, с. 7].

З метою досягнення навчальних цілей зазначеного шкільного предмета широко застосовується метод „ La Main a la pate”, що в перекладі означає, „зроби сам, своїми руками”. Цей метод започаткований у 1996 році професором Жоржем Шарпаком, лауреатом Нобелівської премії з фізики 1992 року, лауреатом французької Академії наук. Він полягає в якомуга ранньому залученню школярів до наукових досліджень з опертям на міждисциплінарний підхід, експериментування, співробітництво, що сприяє зростанню зацікавленості предметом вивчення серед учнів і дає змогу оволодіти необхідними компетентностями для успішного навчання впродовж усього життя. Наприклад, у 2008 – 2009 навчальному році учні початкової школи (цикл III - поглиблення) та колежу, „відкривали навколишній світ” шляхом до реалізації таких проектів:

- „Європа відкриттів” – участь у створенні бібліотеки наукових відкриттів для опису історії становлення і розвитку сучасної науки;
- „Дорогою Ератосфена” - проект 2000 року, який полягає у тому, щоб відтворити простий і оригінальний метод вимірювання розміру нашої планети, запропонований давньогрецьким ученим ще 2200 років назад. Для цього учні щодня опівдні спостерігають і вимірюють сонячну тінь від гномона (вертикальної палиці), обмінюються інформацією через Інтернет з учнями в інших частинах світу і 21 червня, в день літнього рівнодення, повторюють давньогрецькі обчислення.

- „Клімат, моя планета... і я!” – ознайомлення вчителів, учнів та їхніх батьків з однією з головних екологічних і водночас санітарних, і соціальних загроз XXI століття – зміни клімату.

- „Жити під Сонцем” – спільний медико-педагогічний проект із збереження здоров’я, пов’язаний з мінімізацією ризиків надмірного перебування під сонцем. Розпочатий у 2005 року, цей проект є міждисциплінарним, він передбачає всебічне вивчення сонячного ефекту (позитивного і негативного), ультрафіолетових променів, засобів захисту, з цією метою учні опановують суміжні знання з географії, біології, хімії, фізики, мови і мистецтва. Такі проекти передбачають створення школярами творчого продукту як результату власної роботи, наприклад твору, плакату, гри, слогану тощо [11, с.7].

Завершуючи аналіз реформ у початковій освіті Франції, можемо зробити висновок, що вони головно спрямовані на розбудову якісно нової особистісно-зорієнтованої, розвиваючої моделі початкової школи. У нових програмах для французької початкової школи підлягають узгодженню й інтеграції навчальні цілі спільного ядра знань і компетентностей, а методичні рекомендації до цих програм відкривають широкий простір для творчості вчителів, свободи вибору педагогічних методів і засобів реалізації змісту програмових знань. Сучасну французьку політику в галузі загальної середньої освіти загалом і початкового її щабля зокрема визначають такі цінності, як соціальна ефективність і адекватність, особистісна зорієнтованість і рівноправність, демократизм і гуманізм.

Папижук В. А. Основные вопросы реформирования содержания обучения в начальной школе Франции.

В статье речь идет о реформировании содержания обучения в начальной школе Франции в начале XXI века.

Ключевые слова: начальная школа, циклы, учебные программы, стандарт, компетентности.

Список використаних джерел

1. Лавриченко Н. М. Сучасна початкова шкільна освіта у європейському вимірі. / Наталія Миколаївна Лавриченко // Початкова школа. – 2006. - №12. – С.51-54.

2. Оперти Р. Политика и текущие задачи ЮНЕСКО по вопросам содержания образования. [Электронный ресурс] / Р.Оперти - Режим доступа: электронна адреса, за якою розміщена стаття http://nie.by/modules.php?name=Downloads&d_op=getit & lid = 81
3. Савченко О.Я. Дидактика початкової школи: Підручник для студентів педагогічних факультетів. - К.: Генеза, 2002. – 368с. С.53.
4. Auduc J.- L. L'école en France.- Paris: Nathan., 2006.,160 P. P.38
5. Bardi A.-M., Borne D. Comment va l'école? Paris: La Documentation française, 2006., 119p
6. Chanevas S. Guide des écoles pas comme les autres. - Paris: Horay, 2000. - 4e éd., Tome 1. - 336p. - Tome 2. - 304 p.115
7. Discours de M. Le President de la Republique. Perigueux – Vendredi 15 fevrier 2008 p.4/7
8. L'école élémentaire. Direction générale de l'Enseignement scolaire. Ministère de l'Education nationale. 13 aout 2008. [Электронный ресурс] / Режим доступа: электронна адреса, за якою розміщена стаття <http://eduscol.education.fr/D0086/accueil.htm>
9. Forestier C., Thélot C. et Emin J.- C. Que vaut l'enseignement en France? Stock., 2007
10. Gioux A.- M. Premiere école, premières expériences. Petite enfance, premières expériences. - Hachette, 2000. - 191p с.46
11. Les nouveaux programmes de l'école primaire.// В.О. №3 19 juin 2008., hors- série, 8 P. p.3
12. [Электронный ресурс] / Режим доступа: электронна адреса, за якою розміщена стаття www.education.gouv.fr/cid4891/les-representations.html
13. [Электронный ресурс] / Режим доступа: электронна адреса, за якою розміщена стаття <http://www.education.gouv.fr /cid21007/ presentation-des-nouveaux-programmes-du-primaire.html>
14. [Электронный ресурс] / Режим доступа: электронна адреса, за якою розміщена стаття <http://www.snuipp.fr/spip.php?article5518>
15. [Электронный ресурс] / Режим доступа: электронна адреса, за якою розміщена стаття http://www.cafepedagogique.net/lesdossiers/Pages/2008/programmes_Frank3.aspx
16. [Электронный ресурс] / Режим доступа: электронна адреса, за якою розміщена стаття http://www.cafepedagogique.net/lesdossiers/Pages/2008/programmes_E
17. [Электронный ресурс] / Режим доступа: электронна адреса, за якою розміщена стаття <http://www.cafepedagogique.net/lesdossiers/Pages/2008/programmes.php>